

Jouw hart sta ik nooit meer af

Jouw hart sta ik nooit meer af

De oorlogsliefde van Jans en Martha, 1937-1945

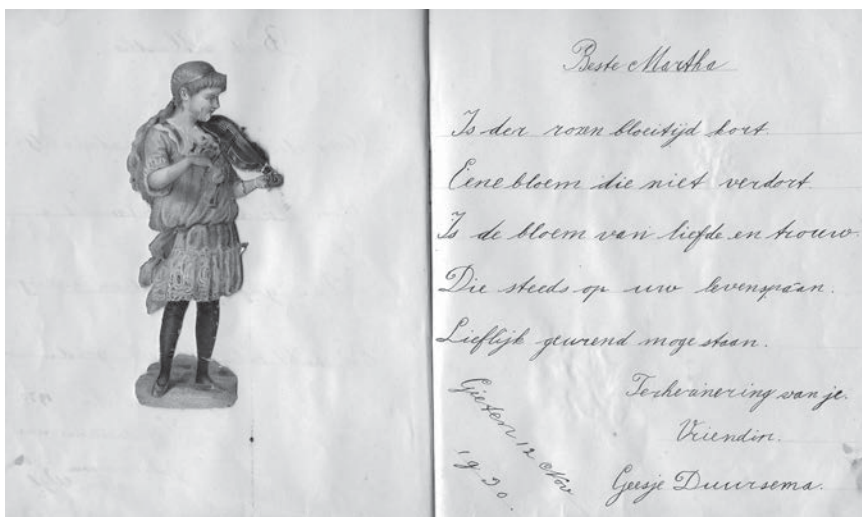
WIL LEGEMAAT

NOORDBOEK

Voor Alie, omdat dit verhaal de grondslag vormt van haar bestaan

*Is der rozen bloeitijd kort
Eene bloem die niet verdort
Is de bloem van liefde en trouw
Die steeds op uw levenspaân
Lieflijk geurend moge staan*

Uit: het poesialbum van Martha Hoven,
Ter herinnering aan haar vriendin Giesje Duursema,
Gieten, 12 november 1930

Geen idee

Vertel mij hoe het was, want ik was er niet bij,
Niet dat ik er bij wilde zijn, maar vertel mij toch hoe het was
Vertel mij hoe het voelde, want ik heb het niet gevoeld
Niet dat ik het wilde voelen, maar vertel het mij toch maar
Vertel mij: was je bang?
Of was je niet bang?
Ja, natuurlijk was je bang
... of niet?

Vertel het mij... of wil je dat niet?
Maar vertel mij: hoe was dat gevoel?
Het hoeft niet... maar het mag
Ik kan wel wat verzinnen, maar dat is niet echt!
Of wel?
Nee toch? Ik kan dat niet...
Ik was er niet bij om te voelen wat jij voelde.
Ik heb geen idee!

Sanne Bruinsma (16 jaar), leerling Scholengemeenschap Lelystad, inzending 'Dichter bij 4 mei',
voorgelezen bij de 4 mei herdenking 2001 in Herinneringscentrum Kamp Westerbork.
Opgenomen in de herdenkingsrede van Zr. H. van Zanten-Braams van de Campanula Rebekkah
Loge nr. 19 te Assen,
6 maart 2002, bij het overlijden van Martha Zwinderman-Hoven

Omslagontwerp en boekverzorging Mark van Houten
Fotoverantwoording privé-archief Alie Zwinderman;
archief herinneringsmuseum Kamp Wöbbelin (pag. 294-319,
fotografen Shirley Conley en Sydné Thomas); een beperkt aantal
illustraties is afkomstig uit de achterin dit boek vermelde bronnen.

ISBN 978 90 5615 640 4
NUR 689 | 740

© 2020 Wil Legemaat | uitgeverij Noordboek

Eerste druk 2011
Tweede druk 2011
Derde druk 2012
Vierde druk 2012
Vijfde druk 2012
Zesde druk 2012
Zevende druk 2015
Achtste druk 2015
Negende druk 2020

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

INHOUDSOPGAVE

	Ten geleide	II
1	Jans	13
2	Martha	21
3	Jans en Martha	27
4	“Alles is vreemd”: Jans in Middelburg, februari-maart 1939	31
5	“Ik kan je niet opgeven, Jans”: Voormobilisatie en dienstplichtverlenging, april-mei 1939	47
6	“Nu niet ijdel worden, Jans”: Korporaal Zwinderman, juni-augustus 1939	59
7	“De dienst gaat voor het meisje”: Mobilisatie, eind augustus 1939	79
8	“Het belangrijkste is dat wij van elkaar houden”: Jans in Soest, september-oktober 1939	87
9	“Nooit zul je mij verliezen, wees daar gerust op”: Jans bij de Afdelingsstaf in Soestdijk, nov.-dec. 1939	101
10	“Mappie”: Jans in Soestdijk en kosthuis Soest, januari-maart 1940	107
11	“Die pestzooi hier ook”: Jans in Soestdijk, april-mei 1940	121
12	“Tot mijn laatste seconde zal ik aan je denken, liefste”: Oorlog en capitulatie, mei 1940	133
13	Jans en Martha verloofd, juni 1940-oktober 1942	145
14	“Dat wij nu ook juist in zo’n beroerde tijd moeten leven...”: Jans in Sleen, oktober-december 1942	157
15	“Ik spring aan de hemel toe, als we gaan trouwen”: Jans in Sleen, januari-april 1943	175
16	Jans en Martha getrouwd, april en mei 1943	197
17	“Er sterft geen mens voor zijn tijd”: De dood van Roelof, juni 1943	211
18	“Dit werk moet gewoon gebeuren”: Jans in het verzet, 1943-1944	221
19	“Zorg goed voor ons kind”: Arrestatie van Jans, januari 1945	237
20	“Denk aan de woorden van onze trouwtekst”: Jans in het huis van bewaring in Assen, jan.-mrt. 1945	247

21	“Met één koffertje achterop de fiets”: Martha naar Gieten, Jans naar Duitsland, maart-april 1945	271
22	“De hel van Wöbbelin”: Kamp Wöbbelin. Bevrijding, 2 mei 1945	293
23	Het overlijden van Jans, mei 1945	319
24	“Dochtertje geboren. Alles goed. Geef s.v.p. een levensteken!”: Martha en Alie, mei 1945-okt. 1946	329
25	“Weer thuis”: Het tribunaal. Herbegravenis van Jans, mei 1949	355
	Epiloog	375

TEN GELEIDE

Het eerste deel van dit boek is gebaseerd op de honderden brieven die Jans Zwinderman en Martha Hoven elkaar in 1939 en 1940 schreven, in de anderhalf jaar dat Jans zijn militaire dienstplicht vervulde en in de periode dat Jans in een kosthuis woonde, in 1942 en 1943. In het tweede deel vormen de briefjes, die Jans begin 1945 op wc-papiertjes schreef vanuit het huis van bewaring in Assen de grondslag, evenals tientallen documenten, ooggetuigenverslagen en gesprekken met Martha.

Om het verhaal zo authentiek mogelijk weer te geven, heb ik mij als auteur in mijn taalgebruik aangesloten bij het originele briefmateriaal. Het boek is als het ware geschreven door de brieven en documenten. Er is niets verzonnen en niets is mooier of minder mooi gemaakt. Het verhaal van Jans en Martha is gekleurd noch gecorrigeerd door de tijd.

Dank aan iedereen die, op welke wijze dan ook, heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit boek. Dank voor de gesprekken, voor de informatie, voor de rondleidingen in Sleen, voor het meelesen, voor de adviezen en de kritiek.

De redactionele eindcontrole werd verzorgd door Céline Fenijn. Dank daarvoor.

Een speciaal woord van dank aan Alie Zwinderman. Lieve Alie, dank voor het vertrouwen en voor de voortreffelijke samenwerking. Zonder voorbehoud heb je mij al die dierbare brieven en documenten toevertrouwd. Pas na het lezen beseftte ik hoe groot deze stap voor jou geweest moet zijn en hoe bijzonder het is dat je mij onvoorwaardelijk mijn gang liet gaan. Dit boek draag ik op aan jou en aan alle oorlogskinderen die hun ouder(s) nooit gekend hebben.

Wil Legemaat

1. JANS

Op 2 juli 1918 wordt in het gezin van Harm Zwinderman en zijn vrouw Jantiena Speelman te Gieten een zoon geboren die de naam Jans krijgt. Jans is het derde kind en moeder Jantien komt handen tekort, want Jans' zusje Heiltje is nog geen drie jaar en broertje Roelof net anderhalf jaar oud. In de zomer van 1927 – Jans is dan negen jaar – wordt nog een nakomertje geboren: broertje Jan.

Harm en Jantien wonen en werken in de Ambachtstraat in Gieten. Harm is botermaker en graanhandelaar van beroep. In het voorhuis van hun woning op nummer A164 drijft het echtpaar Zwinderman een tabakswinkel.

Het gezin Zwinderman in 1921.

V.l.n.r.: Roelof, Jantien, Jans, Harm en Heiltje

Het huis van de familie Zwinderman in de Ambachtstraat te Gieten

De kleine Jans groeit voorspoedig en zorgeloos op, in een redelijk welvarende omgeving. Op school kan hij goed meekomen en hij heeft aardige vriendjes. Jans is een echte sportliefhebber. Net als Heiltje en Roelof wordt hij al jong lid en later ook bestuurslid van gymnastiekvereniging Sparta in Gieten. Daarnaast houdt hij van voetballen, zwemmen en schaatsen.

Schoolopleiding

Harm en Jantien vinden een goede schoolopleiding erg belangrijk en zij stimuleren hun kinderen zich zo goed en zo veel mogelijk te ontwikkelen. Zelf hebben zij een brede belangstelling en in hun huis is een goedgevulde boekenkast te vinden. Als het nieuwe medium radio zich aandient, is er al gauw een radiotoestel aanwezig in huize Zwinderman.

Ook Jans houdt van lezen, van muziek en van het luisteren naar radio-programma's.

Aangezien hij goed kan leren, gaat Jans na de openbare lagere school in Gieten naar de ulo in Assen. Daar volgt hij bijna twee jaar onderwijs.

Ondertussen is in Gieten door het departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en enkele andere organisaties het initiatief genomen om een eigen school voor ulo op te richten. De initiatiefnemers menen dat de Gieter middenstand en de exportslachterij Udemo behoefte hebben aan geschoold personeel, vooral op administratief gebied. Voor veel ouders is de drempel om hun kind voor vervolgonderwijs naar Assen te sturen echter te hoog. Een school voor ulo in het dorp Gieten moet er voor zorgen dat meer

Gymnastiekvereniging Sparta, omstreeks 1928. Bovenste rij, vierde van links: Roelof Zwinderman. Derde rij, negende van links: Heiltje Zwinderman. Onderste rij, vierde van links: Jans Zwinderman

kinderen kunnen profiteren van onderwijs en persoonlijke ontwikkeling. Deze kinderen kunnen vervolgens een bijdrage leveren aan de ontwikkeling en verheffing van hun geboorteplaats, zo is de redenering.

Op 1 mei 1932 opent de U.L.O. Gieten de deuren. De school is ondergebracht in twee lokalen op de zolder boven de nieuwe feestzaal van café Tent. Om in hun leslokaal te komen, moeten de leerlingen over het toneelpodium in de feestzaal lopen. De zolderruimte is slecht geventileerd, de houten afscheiding tussen de lokalen laat veel geluid door en er is geen schoolplein, zodat de leerlingen zich in de pauzes op straat moeten vermaken. Ondanks herhaalde protesten hierover door het schoolhoofd, zal het zeven jaar duren voordat een eigen schoolgebouw kan worden betrokken.

De school voor ulo in Gieten start met 49 leerlingen. Onder hen zijn de twee broers Zwinderman: Roelof, 15 jaar en Jans, bijna 14 jaar.

Volgens de schoolrapporten is Jans een vlijtige, nette leerling, die zich op school goed gedraagt. De beste cijfers haalt hij op de vakken geschiedenis en handelskennis.

Na vier jaar haalt Jans het diploma ulo en een jaar later, in juli 1935, legt hij het zogenaamde B-examen af, een aanvullend examen, waarmee het ulo-diploma wordt opgewaardeerd tot mulo-diploma.

In de jaren dertig is doorleren nog geen gemeengoed. Maar de vanzelfsprekendheid waarmee kinderen in de voetsporen van hun ouders treden is wel